

АГРАРНИЙ РИНОК: СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ І РЕГУЛЮВАННЯ

Горлачук М.А., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

Розглянуто теоретичні та практичні засади функціонування і регулювання аграрного ринку України. Визначено шляхи розвитку аграрного ринку на сучасному етапі економічного розвитку в умовах глобалізаційних викликів та гарантування продовольчої безпеки.

Theoretical and practical principles of functioning and adjusting of agrarian market of Ukraine are considered. The ways of agrarian market development are certain on the modern stage of economic development in the conditions of calls of globalization and avouching for food safety.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку не лише аграрний ринок України, а й країн-членів Європейського Союзу стоїть перед вибором стратегії розвитку і відповідного регулювання [1, с.67]. Поставлену в рамках Декларації Тисячоліття ООН ціль – зменшення наполовину кількості голодуючого населення до 2015 року – очевидно не буде в повній мірі досягнуто [1, с.18]. У зв'язку з цим в останні роки тема майбутнього розвитку аграрного ринку і збільшення виробництва сільськогосподарської продукції знову набула великої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аграрний ринок і організаційно-економічний механізм його розвитку досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема: В.Андрійчуком, К.-А.Бартмером, В.Бойком, Ю.Воскобійником, Х.-Г.Бургером, М.Дем'яненком, Б.Дікман, М.Кропивко, М.Маліком, В.Месель-Веселяком, М.Місюком, Р.Рупалла, Т.Осташко, І.Охріменком, П.Саблуком, Б.Супіхоновим, Х.Тойтенбергом, М.Федоровим, М.Шмітцем, О.Шпикуляком, О.Шпичаком, В.Юрчишиним та іншими науковцями.

Однак до цих пір залишаються не вирішеними питання стратегії розвитку аграрного ринку в умовах глобалізаційних викликів 21 століття [2, с. 8], що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень. Модель вітчизняного аграрного ринку вимагає посиленої уваги до оцінки і поглибленого вивчення світового досвіду з метою вироблення адекватного механізму та практичного інструментарію регулювання ринкових пропорцій.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування напрямків розвитку і регулювання аграрного ринку на сучасному етапі, враховуючи передусім необхідність гарантування продовольчої безпеки в умовах кризових явищ усієї світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний ринок виконує функцію обслуговування всіх фаз аграрного відтворювального циклу, забезпечуючи поєднання інтересів суб'єктів ринку за допомогою механізму попиту і пропозиції [2, с.13]. Однак не завжди і не всюди цей механізм врівноважує ті соціально-економічні співвідношення, що виникають.

Аграрний ринок України із самого початку аграрної реформи у 90-х роках розвивається не ізольовано від світових тенденцій, а щороку все більше включається у процес глобалізації. Усвідомлення і аналіз нових можливостей та загроз, пов'язаних з відкритістю аграрної економіки, є необхідними для реалізації стратегічної моделі його розвитку на інноваційній основі.

Після здобуття Україною в 2003 р. членства у ФАО – Організації ООН з питань розвитку сільського господарства і продовольчого забезпечення [3, с. 3], та вступу в 2008 р. до Світової організації торгівлі (СОТ) [4, с.5], аграрний ринок держави виявився особливо відкритим перед новими стратегічними викликами ХХІ століття. Тому теорія і практика регулювання вітчизняного аграрного ринку повинна враховувати вплив на його розвиток таких глобальних факторів як глобальне потепління, обмеженість сільськогосподарських площ, постійне зростання чисельності населення планети, світова продовольча криза, підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та ін.

До ХІХ сторіччя масовий голод був звичним явищем для всіх країн. У 1816-1817 рр. в Західній Європі, США та Канаді відбулася продовольча криза, що мала своїм наслідком більш ніж 10-ти кратне подорожчання сільськогосподарської продукції. Це була остання продовольча криза натурального сільськогосподарського виробництва у світі, що призвела до недоїдання і тисяч смертей від масового голоду, спричиненого власне неврожаєм сільськогосподарських культур через збіг надзвичайно несприятливих погодних і кліматичних факторів (1816 рік часто називають “роком без літа”).

В сучасний період агропродовольчі кризи виявляють зв’язок головним чином не стільки з природно-кліматичними умовами виробництва, як з функціонуванням фінансових ринків і наслідками біржових спекуляцій. Спекуляції цінами на агропродовольство призвели до його різкого подорожчання. За даними ФАО ціни на продовольство в січні 2011 року досягли історичного максимуму з моменту початку їх моніторингу у 1990 році. В січні загальний індекс цін зріс до 231 пунктів, а станом на лютий 2013 р. – перебуває на позначці 210 пунктів (обраховується як середнє значення п’яти найголовніших продуктових груп, включених до цінового моніторингу ФАО: зерно (247 п.), олійно-жирова продукція (205 п.), цукор (268 п.), молочна продукція (198 п.), м’ясо (176 п.)) [5]. Не дивлячись, що вказане значення загального індекса цін ФАО на продовольство на 3 пункти менше від рівня показника за аналогічний період минулого року, зниження агропродовольчих цін наразі не передбачається.

Лібералізація повністю змінила структуру ринку продовольства у всьому світі. Це зробило можливими більш активні міжнародні спекуляції. Виключенням не стала й інтегрована у світоглобалізаційні процеси Україна.

Спекулятивні біржові операції, постійне розширення використання рослинницької продукції як сировини для виробництва біологічних енергоресурсів і несприятливі погодні умови для урожаїв сільськогосподарських культур стали головними чинниками агропродовольчих криз останніх років та голоду у багатьох країнах світу. Зростає й сама мінливість світових цін, що переконливо свідчить про прагнення до надприбутків спекулятивного капіталу, який прийшов на світовий агропродовольчий ринок.

Цьому особливо сприяють інвестиційні фінансові ресурси, наприклад, пенсійних фондів США і Євросоюзу [6, с. 3], що активно спрямовуються в сировинний сегмент економіки, до якого належить не лише нафта, а також такі агропродовольчі товари як соя, пшениця чи кукурудза. Останні товари насправді не купуються, заключаються лише біржові строкові контракти (ф’ючерси) за цими видами сільськогосподарської сировини, щоб потім бути знову продани-

ми з метою купівлі аналогічних угод з новими лише термінами поставки біржового товару. В такий спосіб створюється ефект віртуального скупника, що має наслідком близько 20 % і більше зростання цін на агропродовольчу продукцію. Дана цінова спіраль розкручується щоразу із більшим розмахом, подібно тому, як це можна спостерігати при постійному зростанні цін на нафту.

Щотижня понад 2 млрд. доларів США нових інвестиційних ресурсів такої природи знову спрямовуються в сировинний сегмент економіки [6, с.4]. Наскільки загрозливими можуть бути такі операції, досить уявити, що повністю скупити увесь урожай зернових культур Сполучених Штатів можна лише за 120 млрд. доларів США – відносно невелика сума для біржових спекулянтів валютного ринку, щоденний оборот якого становить 3000 млрд. дол. США.

У зв'язку з цим, ефективність глобального розподілу агропродовольчих ресурсів через світовий ринок все більше ставиться під сумнів у всьому світі і не лише науковцями, оскільки спекуляції на агропродовольстві є злочином, а тому повинні бути заборонені. До речі, урядом Індії, другою за чисельністю населення країни у світі, починаючи з 2007 року, було заборонено усі строкові контракти на пшеницю, рис, квасолю та інші види сільськогосподарської продукції [6, с. 4].

З огляду на це, ситуація в аграрному секторі України є досить дискусійною з точки зору використання заходів аграрної політики для забезпечення з одного боку стабільності цін внутрішнього ринку на агропродовольчі товари, а з другого – доходів сільськогосподарських виробників. Передусім, це стосується зернової групи і технічних культур – головних експортних товарів вітчизняного АПК. Сьогодні експортом зерна та іншої сільськогосподарської продукції в Україні займаються як правило не сільськогосподарські виробники, а великі торговельні компанії, в тому числі міжнародні. Так, найбільшими зернотрейдерами минулих років були міжнародні компанії Cargill, Toepfer, Louis Dreyfus і Soufflet Group та ін., на стороні яких великий капітал і міжнародні фінансові та банківські інститути. Як приклад, Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), що інвестував в зерновий сектор України вже понад 100 млн. дол. США. Найбільшим вітчизняним зернотрейдером є агрохолдинг – ТЗОВ СП “Нібулон”. Функціонування цих компаній сприяло збільшенню лише за попередні 8 років українських портових потужностей з перевалки зерна з 6 до 26 млн. тонн, процес триває й надалі.

Потенціал вітчизняного аграрного ринку дозволяє забезпечити продовольством близько 250 млн. осіб. Нині урядово проголошено, що Аграрний фонд України готовий до здійснення форвардних закупівель. Серед напрямків удосконалення функціонування аграрного ринку дослідники Інституту аграрної економіки (м. Київ) відмічають наступні [3, с.291]:

- збільшення обсягів біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією;
- фінансова участь держави на загальнодержавному і місцевому рівнях у створенні мережі й інфраструктури оптових сільськогосподарських ринків;
- удосконалення транспортної інфраструктури;
- реалізація проектів створення сільськогосподарськими товаровиробниками мережі кооперативних елеваторів, включаючи портові;
- державна підтримка кооперативних каналів збуту сільськогосподарської продукції, передусім для дрібних сільськогосподарських товаровиробників;
- формування сільськогосподарських збутових кооперативів та надання

обслуговуючим кооперативам пільгових кредитів;

- удосконалення діяльності Аграрного фонду та Аграрної біржі з розвитком інфраструктури і формування державних продовольчих та фінансових резервів, необхідних для гарантованого забезпечення стабільного функціонування аграрного ринку;

- оперативне застосування товарних і фінансових інтервенцій на визначені види продукції у разі її реалізації на аграрному ринку.

Очікуваними результатами такого удосконалення функціонування аграрного ринку повинно стати підвищення ефективності вирощування та реалізації сільськогосподарської продукції, формування аграрного ринку, що гарантує раціональні норми споживання продуктів, доступність виробників до ефективних каналів реалізації продукції, збільшення експорту сільськогосподарської продукції тощо.

Аграрним фондом України в рамках проведення форвардних закупівель задекларовано укладення із виробниками зерна біржові контракти на поставку до державного інтервенційного фонду в цілому 900 тис. тонн зерна врожаю 2013 року. На виконання умов форвардних контрактів в лютому місяці цього року було перераховано 50 відсоткові платежі на загальну суму 208,5 млн. грн. за 231 тис. тонн зерна. Цим заходом планується проінвестувати виробників сільськогосподарської продукції перед комплексом весняно-польових робіт і за теперішніми цінами купити врожай 2013 року. Таким чином, не дивлячись на ціни в майбутньому, будуть зафіксовані ціни на сьогоднішньому рівні. Якщо сільськогосподарські товаровиробники не втратять свої доходи у перспективі, враховуючи постійне подорожчання сільськогосподарської продукції у світі, то це буде справді додатковим стабілізуючим фактором для практичного регулювання стратегічних аграрних ринків як зерновий або інший.

Висновки. Узагальнюючи, слід констатувати, що Україна відноситься до країн світу, де потенціал аграрного ринку у збільшенні урожайності, а отже продуктивності, є одним з найбільших. Стратегія розвитку і регулювання аграрного ринку України повинні бути зорієнтовані з одного боку на гарантування продовольчої безпеки держави, а з другого боку – на використання усіх конкурентних переваг вітчизняного сільськогосподарського виробництва для забезпечення експортної експансії на світовому аграрному ринку, на якому попит на агропродовольчу продукцію до 2050 року повинен зрости за різними оцінками від 50 до 70 %.

Список використаних джерел:

1. Burger H.-G., Rupalla R., Teutenberg H. (2012): Welternährung: welche Verantwortung hat Europa? / Hrsg.: DLG e.V. [Red./Lektorat: Hans-Georg Burger] Frankfurt, M., Band 106, 2012.
2. Місюк М.В. Ринок продукції скотарства: монографія / М.В.Місюк – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 330 с.
3. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААН П.Т.Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 342 с.
4. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т.О.Осташко, Л.Ю.Волощенко, Г.В.Ленінова. – К.: НАН України. Ін-т екон. та прогнозув., 2010. – 208 с.
5. Die FAO Preisindex-Ausgabe vom 7. Februar 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ama.at/Portal.Node/ama/public?genetics.am=PCP&p.contentid=10007.78158>.
6. Groth, A. (2008): Der neue Hunger. Standpunkte 13/2008. Berlin, 2008.

Рецензент: д.е.н., професор Дусановський С.Л.